

gyak utáni testi motozások során a zsidóknak, és különösen a zsidó asszonyoknak kellett kiállniuk.⁵⁸

A legbátrabban alighanem Márton Áron püspök foglalt állást, akinek egyházmegyéje egész Erdélyt felölelte; gyakran hirdetett igét a magyar kézen lévő Észak-Erdélyben is, noha püspökségének székhelye Erdély román fennhatóság alá eső részén, Gyulafehérvárott volt. A kolozsvári Szent Mihály-templomban május 18-án, amikor a környező falvak zsidói még a helyi gettóban voltak, megrendítő módon ítélte el a zsidók elleni intézkedéseket; nem maradt szótlan, mint protestáns püspöktársai. Szentbeszédében, amelyet sokszorosítottak és állítólag az ország más részeiben is terjesztettek, többek között az alábbiakat mondta:

Az egyház – híven isteni alapítójának parancsához – a felebaráti szeretet következetes vállalásával és szorgalmazásával tudatosította az emberi nem egységének egyetlen nagy családba való tartozásának gondolatát. Az egyház állásfoglalásának és következetes magatartásának, a felebaráti szeretet pozitív parancsa mellett, indokolása a kereszténység alapvető hittétele, amely szerint mindnyájan Isten gyermekei és Krisztusban mindnyájan testvérek vagyunk. A világ mind a kettőt megtagadja, mind elméletben, s még inkább a gyakorlatban. Elvetette az Istengyermekség s még inkább a Krisztusban testvériség gondolatát hangzatos és megtevesztő elméletek hirdetésével a tudomány nevében. Ellene dolgozott a felebaráti szeretet érvényesülésének a különböző címek alatt szervezett érdekek egyoldalú és igazságtalan túlhajtásával, s nemegyszer szent igék nevében. Nincs időnk s talán nem is helyénvaló, hogy ezekkel perbe szálljunk. Ahol szenvedélyekkel és elfogultsággal állunk szemben, ott a józan érvelés nem sokat segít. S a lelki vakság ellen is Isten kegyelme az egyedül hatásos gyógyszer. Az elméleteket pedig, bármilyen időállóknak is hirdessék azokat, eltemetik az újabb elméletek. Számunkra azonban, tisztelendő testvéreim, változatlanul érvényben van szent hitünk alaptétele. A felebaráti szeretet parancsának nyílt vállalása és érvényesítése ma inkább kötelességünk, mint nyugalmas időkben. Kötelez erre, tisztelendő testvéreim, a keresztény cím, amelyet annyiszor használnak föl igen különböző értelmezéssel jelszó gyanánt. Aki a felebarátja ellen vét, veszélyezteti a kereszténység kétezzer éves munkájának egyik nagy eredményét, az emberek testvériségének gondolatát. Nem keresztény, hanem pogány szellemben jár el, s – akarva, nem akarva – csatlakozik azokhoz a törekvésekhez, amelyek fajokra, elkülönült társadalmi osztályokra és önző szövetségekre bontották, egymással szembeállították és kibékíthetetlen ellenségeskedésekbe hajtották a népeket. Végül kötelez tisztelendő testvéreim, utolsó elalkudhatatlan kincsünk: a népünk becsülete. A nép mindenütt az igazságos jogon, a mindenkire egyformán alkalmazott törvényeken és a mindenki iránt megnyilvánuló szereteten épült rendre vágyik, mert veleszületett jogérzékével és időtlen tapasztalatból tudja, hogy az adja meg életének azt a biztos keretet, amelyben magáért, családjáért és a közösség javáért is nyugodtan dolgozhatik. Értesültem, hogy híveim az egyházmegye legkeletibb határától kezdve, mélységes megdöbbenéssel fogadták ismert személyiségek szabadságának a korlátozásáról és bizonytalan sorsáról elterjedt híreket, és ugyanúgy aggodalommal kí-